پایەی زمان لە پکهاتەی ژیاردا.. ستار ئەحمەد

زمان پکهاتەیکی زیندوو و بنەڕەتییە کە وەک شانەی هەزری و دەرخەری چەقی ڕەحی مرۆڤایەتی کار دەکات، هەروەها هەڵگری کلیلە هەرە گرنگەکانە بۆ بنیاتنان، گەشەپەدان و پاراستنی فەرهەنگ و ناسنامەی کۆمەڵگە جیاوازەکان. لە مێژووی کۆنەوە تا سەردەمی مۆدێرن، زمان تەنها ئامرازێکی سادە نەبووە بۆ گواستنەوەی زانیاری یان پەیوەندیکردنی ڕووکەش، بەڵکو هەزێکی ڕووخێنەر و ئاوەدانکەرەوە بووە کە بنچینەی شارستانییەتەکانی دامەزراندووە، کۆمەڵگەکانی پکەوە بەستووەتەوە و ڕەهەندی مێژووی مرۆڤایەتیی ئاراستە کردووە. لە جیهانی ئاڵوگۆڕیدا، زمان دەبەتە پکهاتەیکی سەرەکی کە بیر، هەست، و هەشیاریی بکۆمەڵە تێیدا شێوە دەگرن و تێوانینی مرۆڤ دەبنە قەناخێکی باڵاتری تێگەیشتن و زانینەوە.

لە ڕوانگەی دەروونی و هەزرییەوە، گەشەی زمان و مرۆڤ پکەوە گرێدراون و لە یەک کاتدا ڕووبەری هەشیاریی مرۆڤ فراوانتر دەکەن. کاتێک مرۆڤ لە قەناخەکانی سەرەتایی تەمەنیدا دەست دەکات بە فێربوونی وشە و دەربڕینەکان، لە هەمانکاتدا دەست دەکات بە ڕێکخستنی جیهانی ناوەکی خۆی؛ زمان مەشک ئادەهێنێت لەسەر بیرکردنەوەی ڕێکوپێک، ژیریی ئاستەقینە، شیکارکردنی ئاڵوگۆڕیەکان و دەزینەوەی چارەسەر بۆ کێشەکان. مرۆڤ بەبێ زمان ناتوانێت چەمکە ئاڵوگۆڕەکان، هەستە بۆتینەکان، یان خەیاڵە فراوانەکانی بگەیەنێتە ئاستی تێگەیشتن و دەربڕین. زمان وەک پردێک وایە لە نێوان جیهانی ناوەوەی مرۆڤ و جیهانی دەرەوەدا، و دەبەتە هۆی ئەوەی کە تاک بتوانێت واتا بە بوونی خۆی لە گەردووندا بدەزێتەوە و بیانخاتە چوارچێوەیکی ڕوونەوە. لە ڕێگەی زمانەوەیە کە مرۆڤ دەتوانێت بڕچوونەکانی خۆی دەربڕێت، لێکۆڵینەوە لە دیاردەکان بکات، بگاتە داهێنان ، و بەردەوام لە ئاستێکی بەرزی زانین و تێگەیشتندا بمێنێتەوە.

لە ڕووی کۆمەڵایەتییەوە، زمان ڕێگەیکی یەکلاکەرەوە دەبینێت لە بەستنەوەی تاکی کۆمەڵگە بەیەکەوە و دروستکردنی هاوسەنگی و یەکێزی لەنێوان ئەندامەکانیدا. زمان ناسنامەی بکۆمەڵی کۆمەڵگە پکدەهێنێت و دەبەتە ئەو بەستەرە پتەوەی کە مێژوو، کلتور، نەریت، و بەها بەرزەکان لە نەوەکاندا دەگوازێتەوە. کاتێک گروپێکی مرۆیی بە هەمان زمان قسە دەکەن و دەدوێن، ئەوا هەستێکی هاوبەش بە

بەئاگابوون، هاوسەزی، و پێکەوەبوون لەنەوانیاندا دروست دەبێت کە دەبێتە قەڵغانێکی بەهێز لە بەرامبەر دابەشبوون و لەکدا هەڵوەشانەوەدا. زمان پێ لە نیشانە و هێمای کۆمەڵایەتی کە لە ڕێگەیانەوە تاکەکان فێر دەبن چۆن لەگەڵ یەکتردا هەڵسووکەوت بکەن، هێز لە بەهاکانی یەکتر بگرن، و پێکەوە سیستەمێکی ئاکاریی و یاسایی دابمەزرێنن کە ڕێگری لە پێکدادان بکات و ئارامی بپارێزێت.
پەیوەندی نێوان زمان و کلتور پەیوەندییەکی زیندەگی و دانەبڕاوە؛ زمان دایک و پارێزەری کلتور و کلتوریش ژینگە و ناوەڕۆکی زمان دەوڵەمەند دەکات. هەر زمانێک خاوەنی تایبەتمەندییەکی کلتوریی تایبەت بە خۆیەتی کە تێیدا ئەزموونی دیان ساڵ یان سەدان ساڵی نەتەوەیەک یان کۆمەڵگەیەک تۆمار کراوە. کاتێک زمانێک گۆشە دەکات و دەوڵەمەند دەبێت، کلتووری ئەو کۆمەڵگەیەش دەچێتە ئاستێکی باڵاتری پێشکەوتنەوە، چونکە زمان کارستەی سەرەکییە بۆ دروستکردنی وێژە، هونەر، فەلسەفە، و زانست. شاعیران، نووسەران، و هزرمەندان لە ڕێگەی بەکارهێنانی زرنگی و جوانی زمانەوە دەتوانن گەورەترین پەیامەکان بگەیەنن و گیانی کۆمەڵگە لە خەو هابپەڕێنن. بە پێچەوانەشەوە، کاتێک زمانێک لاواز دەبێت یان بەرەو پووکانەوە دەچێت، کلتووری پشت ئەو زمانەش هەروا لە شەواندن و لەدەستچوون دەکات، چونکە ئەو کۆمەڵگەیە دەستبەرداری ئەو ڕێگ و ڕیشە هزرییانە دەبێت کە بوونی ئەوی لەسەر بەندە.
لە بواری ئابووری و زانستیشدا، زمان پێگەیەکی زۆر مەزنی هەیە لە گۆشەپەدانی شارستانییەتدا. پێشکەوتنی زانستی، تەکنەلۆژی، و پێشەسازی پێویستی بە زمانێکی هەبوون، ورد، و دەوڵەمەند هەیە کە بتوانێت هاوشانی پێشکەوتنە خێراکانی سەردەم گۆشە بکات. زمانی زیندوو و دەوڵەمەند توانای ئەوەی هەیە کە چەمکە نوێیەکان وەربگرێت، دایانڕێژێتەوە، و بیانگوازێتەوە بۆ نێو کۆمەڵگە بە ئەوەی لە هەموو بوارەکاندا سوودیان لە وەربگیرێت. لە ڕێگەی زمانێکی پێشکەوتووەوە، پەیوەندییە ئابووریەکان ئاکەدەخرێن، پرۆسەکانی بەرهەمهێنانی زانست ئاسانتر دەبن، و داهێنانکان دەبنە هۆی بەرزکردنەوەی ئاستی ژیانی تاکەکانی کۆمەڵگە. کاتێک زمانێک توانای پێشکەشکردنی زانست و زانیاریی بە زمانێکی پێتی و هاوون هەبێت، دەرگای نوێ بەووی گەنجان و توێژەرانی تری کۆمەڵگەدا دەکاتەوە بۆ ئەوەی بەشداریەکی کارا لە پێشکەوتنی جیهانیدا بێتە ئاراوە بۆئەوەی هەست بە نامۆیی بکەن.
پەروەردە و فێرکردنیش بوارێکی تری هەستیارن کە زمان تێیدا ڕۆڵی سەرەکی دەگێڕێت لە گەشەسەندنی هزری و زانستی نەوەکانی داهاتوودا. زمان خاڵی دەستپێک و کۆتایی پرۆسەی فێرکردنە؛ چۆنیەتی فێربوونی

منداڵان لە قوتابخانەکاندا بەستراوەتەوە بەو زمانەی کە وانەکانی پێ دەوترێتەوە. زمانی دایک بەتایبەتی دەوری یەکلاکەرەوەی هەیە لە گەشەپێدانی زمانی منداڵ و بەرزکردنەوەی توانای لێکدانەوە و تێگەیشتنی دروست لە سروشت و کۆمەڵگەدا. فێربوون بە زمانی دایک یارمەتی مێشک دەدات کە زانیارییەکان بە خێرایی و بە شێوازێکی سروشتی وەرگرێت، شیکاری بکات، و داهێنەرانە بەکاری بهێنێت. کاتێک پرسەی پەروەردە لەسەر بنەمای زمانی زگماکی بێت، ئەوا منداڵ لە قۆناخەکانی سەرەتایی ژیانیدا هەستی متمانە بەخۆبوون و ناسنامەی کەسایەتی بەهێزتر دەبێت، و توانای فێربوونی زمانەکانی تریش لە داهاتوودا ئاسانتر و فراوانتر دەبێت.
لە لایەکی تریشەوە، گەشەی زمان هەمایەکی ڕووحی پشکۆتنی هۆشیاریی ئامیاری و دیموکراسییە لە کۆمەڵگەکاندا. لە کۆمەڵگەیەکدا کە زمان تێیدا ئازاد، دەوڵەمەند و بەپێز بێت، بەچوونەکان دەتوانرێت بە ڕووحی و بە لایەنی دەربڕین، گفتوگۆی مەدەنی و بنیاتنەر لە نێوان چین و توێژەکاندا دروست دەبێت، و ماف و ئازادییەکان بە شێوازێکی باشتر دەپارێزرێن. زمان لێرەدا دەبێتە زەمینەیەک بۆ لە یەک تێگەیشتن، گفتوگۆکردن لەسەر کێشە چارەنووس سازەکان، و گەیشتن بە چارەسەری ئاشتیانە بۆ ناکۆکییە کۆمەڵایەتی و ئامیارییەکان. زمانی پاراو و دەوڵەمەند ڕێگری لە توندوتیژیی هزری و زمانی دێکات و دەبێتە هۆی ئەوەی کە هەزری ئازاد و ڕەخنەگر گێشە بکات، کە ئامانجش بنەمای سەرەکی بۆ هەر کۆمەڵگەیەکی پێشکەوتوو و دیموکرات پێکدەهێنن.
سەرەڕای ئەم هەموو بایەخە مەزنە، زمان لە سەردەمی ئێستادا ڕووبەڕووی تەحەدای گەورە و مەترسیداریش دەبێتەوە. گەڕانکارییە خێراکانی تەکنەلۆژیا، جیهانگیری، و تێکەڵاوبوونی کلتورەکان هەندێک جار دەبنە هۆی پەراوێزخستنی زمانە ناوخۆییەکان و لاوازکردنی توانای هزری و کلتوریان. هەروەها، بەکارهێنانی زمان بە شێوازێکی ڕووکەش و دوور لە بنەما وتۆیی و زمانوانییەکان دەبێتە هۆی دابەزینی ئاستی گوزارشتکردن و بیرکردنەوە لەنێو نەوە نوێیەکاندا. بۆیە پاراستن، گەشەپێدان، و دەوڵەمەندکردنی زمان تەنها کارێکی ڕووکەش نییە، بەڵکوو ئەرکێکی نیشتمانی، ئاکاری و هزرییە کە پێویستی بە هەوڵی بەردەوام هەیە لە ڕێگەی بەهێزکردنی پەروەردە، گرنگیدان بە وتۆ و نووسین، و دابینکردنی پێویستییە زانستی و هونەرییەکان بە ئەوەی زمان بتوانێت بەردەوام بێت لە پێشنگایەتیکردنی گەشەی کۆمەڵگەدا.
پەرەپێدانی زمانی کوردی لە سەردەمی تەکنەلۆژیای مەدەرندا ئەرکێکی هەستیار و نیشتمانییە کە پێویستی بە هەوڵێکی هەمەلایەنە هەیە بۆ

ئەوەی ئەم زمانە کەن و دەوڵەمەندە بتوانێت هاوشانی خەرایی پێشکەوتنە سەردەمییەکان هەنگاو بنێت و لە فەرهەنگی دیجیتاڵییەکاندا شوێنپێی خۆی بکاتەوە. لە جیهانی ئێستادا کە سەکۆکانی زیرەکیی دەستکرد، گەیانی ئەلیکترۆنی، و تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان بوارەکانی ژیانیان داگیر کردووە، بوونی ناوەندێکی زانستی، ئەدەبی و تەکنەلۆجی بە زمانی کوردی دەبێتە مەرجەکی بنەڕەتی بۆ مانەوە و گەشەکردنی بەردەوامی زمانەکە لە مەودای درێژخایەندا. بۆ بەدیهێنانی ئەم ئامانجە، دەبێت ناوەندە ڕۆشنبیرییەکان، نووسەران، و شارەزایانی زمان پێکەوە کار بکەن بۆ دروستکردنی بنکەی زانستی زمانی، فەرهەنگی ئەلیکترۆنی، و داهێنانی نەرمەواڵەی تایبەت کە یارمەتیدەر بن لە بەدیجیتاڵکردنی دەقە کوردییەکان و ئاسانکردنی پرۆسەی بەکارهێنانی لە سیستەمە کۆمپیوتەرییەکاندا. هاوکات، فراوانکردنی بەکارهێنانی زمانی کوردی لە بوارەکانی زانست، پزیشکی، زانیاریناسی و بەکارهێنانی داوا دەکات کە فەرهەنگێکی دەوڵەمەند لە وشە پێتییەکان و زاراوە هاوچەرخەکان بەپێنا نەهێرێنەوە، بەڵکو بە شێوازێکی زانستی داڕێژرێن و باو ببنەوە بۆ ئەوەی نەوەی نوێ بتوانێت بە هیچ کێشەیەک زانیارییە جیهانییەکان بە زمانی زگماکی خۆی وەربگرێت و پەرەی پێ بدات. لە لایەکی ترەوە، پێویستە پرۆگرامەکانی خوێندن و ناوەندەکانی فێرکردن بایەخێکی زیاتر بە بەهێزکردنی بنەماکانی ڕێزمان و شێوازی نووسینی دروست بدەن، چونکە پاراستنی پێتیبوونی زمان لە نێو کەرەستە دیجیتاڵییەکان و تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان دا دەبێتە قەڵغانێک لە بەرامبەر داڕمان و تێکچوونی ناپێویست بە زمانەکانی تردا. بەم شێوازە، بەکارهێنانی تەکنەلۆژیا نەک تەنها مەترسی نابێت بە سەر زمان، بەڵکوو دەبێتە گەورەترین دەرفەت بۆ ئەوەی زمانی کوردی سنورە جوگرافییەکان ببڕێت و ببێتە خاوەنی پێگەیەکی شایستە لە جیهانی زانیاری و ئاراستەکانی داهاتووی مرۆڤایەتیدا.

ڕێی وەڕێ، هەنراوەو پەخشان لە گۆشەپەدان و پاراستنی زمانی کوردیدا پایەیەکی زۆر بنەڕەتی و یەکلاکەرەوەیە، چونکە لە درێژایی مێژووداً ئەدەب تەنها کەرەستەیەکی سادە یان هەکارێکی دەربڕینی هەستەکان نەبووە، بەڵکوو وەک قاڵبێکی مەزن کاریکردووە بۆ ڕاگرتنی ڕەسەنایەتی، دەوڵەمەندکردنی فەرهەنگ، و گێڕاندنی لایەنە هزرییەکانی نەتەوەیەک. لەو سەردەمانەی کە کلتور و زمان ووبووی گوشار و کەنارگیرکردن دەبوونەوە، نووسەران و شاعیران توانیویانە بە هەنراوە پە لەواتا و پەخشانی بەپێزیان دەوڵەمەندیی فەرهەنگ و هێزی داشتنی زمانەکە بپارێزن. وشە لە ڕۆگەی دەقی ئەدەبییەوە تەنها ئامرازێکی گێڕاندنی ڕووکەش نییە، بەڵکوو بارگاوی دەبێت بە

وێنەی هزری، جوانیی سیمبولی، و ڕیتمی ڕەحی کە وا لە زمان دەکات زیندوو بمێنێتەوە و بەرەو باڵابوونی زیاتر هەنگاو بنێت. گۆشەسازندنی کەرەستە ئەدەبییەکان و داشتنی پەخشانی هاوچەرخ یارمەتیدەرێکی گەورەیە بۆ فراوانکردنی ووبەری وشەسازی و ڕەوانبێژی لە فەرهەنگی بکەمەدا. کاتێک نووسەران بۆ تێگەیشتنێکی دروستەوە دەست بە کشکردنی زاراوە پەتییەکان و نوێکردنەوەی شێوازی گوزارشتکردن دەبن، ئاستی تێگەیشتنی هزریی خوێنەر بەرز دەکەنەوە و مەشکی بکارهێنەران ئادەهێنن لەسەر دەزینەوەی مانای دەوڵەمەند بەبێ پەنابردن بۆ کەرەستەی بیانی. هەنراوە بە ڕیتم و شێوازی تایبەتی خۆی یادگەی بکەمەڵگە پاراو دەکات و وشە دگمەنەکان لە بیرچوونەوە دەپارێزێت، لە کاتێکدا پەخشان و لێکۆڵینەوە هزرییەکان توانای زمانەکە لە شیکارکردنی ئاڵۆزییە زانستی و کەمەڵایەتییەکاندا دەخەنە ڕوو. لە لایەکی تریشەوە، ئاڵنگارییەکانی جیهانگیری و گۆڕانکارییە خێراکان لە دنیای ئەمڕۆدا وا دەکەن کە ڕۆژ.لە بەهەزکردنی ناسنامەی نەتەوەییدا زیاتر لە هەموو کاتێک دەرکەوێت. جیهانگیری لەگەڵ خۆیدا شێپەلێکی گەورەی فەرهەنگی و زمانی هێناوە کە دەتوانێت ببێتە هۆی شێواندن یان لاوازکردنی زمانە ناوخۆییەکان؛ لێرەدا دەقی ئەدەبی ڕەسەن دەبێتە بەربەستێک لە بەرامبەر لەدەستچوونی پێکهاتە و تایبەتمەندییە کلتوورییەکانی زمانەکەدا. بەکارهێنانی زمانی ڕەوان لە وێژەدا، هانی نەوە نوێیەکان دەدات کە نەک تەنها وەک ئامرازێکی ڕەزانە سەیری زمانەکەی خۆیان بکەن، بەڵکوو وەک سەرچاوەیەکی دەوڵەمەندی بیر، جوانی، و شانازیی کلتوری تێی بگەن. ئەزموونی ئەدەبی خاوەن پێگە دەتوانێت پردێک لە نێوان ڕابردووی دەوڵەمەند و ئایندەی سەردەمیانەدا دروست بکات، بە شێوازێک کە زمانەکە لەسەر بنەما ڕەسەنەکانی خۆی بمێنێتەوە و لە هەمان کاتدا توانای وەڵامدانەوەی پێداویستییە نوێیەکانی هزری سەردەمی هەبێت. پاراستنی ڕەسەنایەتیی زمان لە ڕێگەی وێژەوە، لە ڕاستیدا پاراستنی ئەو ڕەحە زیندووەیە کە ژیانی هزری و کەمەڵایەتیی پێ بەردەوام دەبێت، و زەمینە خۆش دەکات بۆ ئەوەی کەمەڵگە بە شێوەیەکی سەربەخۆ، ئازادانە و بئاگایانە لە گۆشکردنی بەردەوامدا بێت.

لەگەڵ فراوانبوونی ووبەری پەیوەندییەکان و تێکەڵاوبوونی خێرا لە جیهانی هاوچەرخدا، زمان دەبێتە ئەو قەڵغانە پتەوەی کە هۆشیاریی نەتەوەیی و فیکریی تاکەکان لە داڕمان و توانەوە دەپارێزێت. هەر کەمەڵگەیەک ئاگەر بیەوێت پێگەی خۆی لە نێو گەردوونی زانیاریدا بسەلمێنێت، دەبێت گرنگییەکی بەوێنە بە زمانەکەی بدات و وەک کەرەستەیەکی سەرەکی بۆ بەرهەمهێنانی زانست و داهێنان سەیری بکات.

کاتێک زمان توانای هەبوو وەڵامدانەوەی بە سەرجەم پەداویستییە نوێیەکانی زانست، تەکنەلۆژیا، و فەلسەفە هەبێت، ئەوا تاکەکانی کۆمەڵگە هەستی متمانە بەخۆبوونیان زیاتر دەبێت و بە شێوازێکی کاراتر و چالاکتر بەشداری لە پڕۆپەدانی شارستانییەتی مرۆڤایەتیدا دەکەن، چونکە زمان تەنها ئامرازێکی گەیاندن نییە، بەڵکو خودی بوون، ڕۆح، مێژوو و ئایینداری گەشاوی کۆمەڵگەیە.

زمان بەرزترین و کاریگەرترین داهێنانی مرۆڤایەتی دەمێنێتەوە کە تێیدا ئابردوو، ئێستا، و داهاتووی کۆمەڵگە پێکەوە گرێدراون. زمان تەنها کەرەستەیەک نییە بۆ گەیاندنی پەیام، بەڵکوو خودی ئەو ژینگەیەیە کە تێیدا بیر، کلتور، شارستانییەت، و مرۆڤایەتی گەشە دەکەن و باڵا دەبن. هەموو پێشکەوتنێکی گەورەی کۆمەڵایەتی و زانستی پەیوستی بە زمانێکی زیندوو، دەوڵەمەند و پێشکەوتوو هەبووە و دەبێت، چونکە نەتەوەیەکی خاوەن زمانی بەهێز، هەمیشە خاوەنی ناسنامەیەکی زیندوو و ئایینداریکی گەش و پڕ لە داهێنان دەبێت. پاراستن و پێشکەوتنی زمان، لە بنەڕەتدا پاراستن و پێشخستنی خودی مرۆڤ و کۆمەڵگەیە بەرەو لوتکەی بەرزیی هۆشیاری و شارستانییەت.